

Сварыцель, Збаўца, ласка, міласціна, міласць, міласэрнасць, чысціня, чыстата, нячыстата, беззаконне, пасцель (пасцель сну), учынак, чалавекалюбства, заповіт, удзячнасць, шчодрасць, ісціна, радасць, шлях (жыццёвы шлях), сцежка, сцяжынка (сцяжынка жыцця), святло, светласць, спадзяванне, зло, дабро, даброты, характыво, лянота (сон ляноты), страсць, страсці, пашана, любоў, журба, спадчына, сіла, спакуса, воля, мітуслівасць, пачуццёвасць, нядбайнасць, гнеў і інш.

Лінгвістычныя адметнасці малітоўнага падстылю канфесійнага стылю сучаснай беларускай мовы закранаюць некалькі важных моўных узроўняў: марфалогію, сінтаксіс, прагматыку тэксту, лексіку. Усё гэта дазваляе вылучыць канфесійны стыль сучаснай беларускай мовы ў асобную функцыянальную разнавіднасць.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Прохвятилова, О. А. Внешняя диалогичность звучащей православной проповеди / О. А. Прохвятилова // Мир Православия: сб. науч. статей. – Волгоград: Изд-во Волгогр. ун-та, 1998. – С. 97–108.

2. Малітвы ранішнія [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://sppsobor.by/bractva/vilna/prayer/432>. – Дата доступу: 23.10.2024.

3. Малітвы [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://catholic.by/3/lib/pray/4510-malitvy>. – Дата доступу: 23.10.2024.

УДК 821.161.3

Паняцце прыгажосці ў беларускіх прыказках і афарыстычных выслоўях беларускіх пісьменнікаў

Гіруцкая Л. А., ст. выкладчык,

Мяцельскі А. А., ст. выкладчык

Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт

Мінск, Рэспубліка Беларусь

Анатацыя:

У артыкуле праведзены аналіз паняцця “прыгажосць”, разгледжана яго сэнсавае нападўненне ў афарыстычных выслоўях беларускіх пісьменнікаў і прыказках беларускай мовы.

На працягу ўсёй гісторыі і ў розных культурах *прыгажосць* прызнаецца адной з асноўных каштоўнасцяў. Паводле Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы, назоўнік *прыгажосць* абазначае ‘ўласцівасць прыгожага’, ‘што-н. прыгожае; характыв’, ‘прыгожы знешні выгляд’, ‘прыгажуня’, *толькі мн.* ‘прыгожыя мясціны; тое, што робіць уражанне сваім прыгожым выглядам’ і ў *знач. выкл.* ‘выказвае захапленне, адабрэнне і пад.’ Сінанімічны назоўнік *характыв* значыць ‘сукупнасць якасцей, якія прыносяць задавальненне, асалоду зроку, слыху; усё прыгожае і прыемнае; ‘краса, прыгажосць, чароўнасць’. Прыметнік *прыгожы*, паводле гэтага слоўніка, дакладна вызначае абазначаную прыкмету чалавека, але пры гэтым служыць для наймення не толькі знешняй прыгажосці чалавека – ‘які прыносіць асалоду сваім знешнім выглядам, вызначаецца гармоніяй фарб, ліній, форм’, але яшчэ і ўнутранай – ‘які мае багаты ўнутраны змест, вызначаецца ўнутраным характывом’. Прыметнік *прыгожы*, паводле Слоўніка сінонімаў і блізказначных слоў, мае шмат сінонімаў: *харошы, паглядны, ненаглядны, мілавідны, непаўторны, маляўнічы, чароўны, дзівосны, абаяльны, красны, сімпатычны; гожы, пекны (разм.); павабны, панадны, жывапісны, квяцісты, казачны, цудоўны, залаты, артыстычны (перан.); у красе.*

Матэрыялам для аналізу ў дадзеным артыкуле паслужылі 147 беларускіх прыказак і 14 афарыстычных выслоўяў беларускіх пісьменнікаў, узятых з указаных у спісе літаратуры зборнікаў.

Хаця пачуцці і стандарты прыгажосці адрозніваюцца ад перыяду да перыяду, ад адной культурнай традыцыі да іншай, існуюць ацэнкі і падыходы міжгістарычныя і міжкультурныя. Як і ў рэлігійных тэкстах, і ў філасофскай літаратуры розных эпох, так і ў беларускіх прыказках (зрэшты, як і ў прыказках іншых народаў [1, с. 117]) і афарыстычных выслоўях сучасных пісьменнікаў сцвярджаецца перавага станоўчых унутраных якасцяў чалавека і яго добрых учынкаў над знешняй прыгажосцю. “*Як часта мы забываемся, што чалавек прыгожы перш за ўсё ўнутраным характывом*”, – катэгарычна сфармуляваў гэтую ідэю Янка Скрыган (Я. Скрыган.

Шуканні). Быць прыгожым з твару мала: *“Прыгожыя – не толькі тварам, / А тыя, ў кім душы святло”* (П.Броўка. Прыгожы чалавек). З гэтымі афарызмамі сугучныя прыказкі *“Пад белым хусцем душа с.чорная”, “І пад белаю кашуляй бывае душа брудная”, “Хоць кашуля чорная, але сумленне чыстае”, “Глядзець – прыгожы, ды не гошчы”, “Глянеш (убачыш) – хоць пацалуі, а прыступішся (прыгледзішся) – плюнеш”, “Глянеш – хоць праглыні, а паспытаеш – плюнеш”, “Па абліччы апостал. а па зубах сабака”, “Чорны мак, ды смачны, белая рэдзька, ды горкая”*. Квінтэсэнцыяй перамогі ўнутранага свету чалавека над прыгожай знешнасцю з’яўляецца, на наш погляд, прыказка *“Пышная душа ва ўбогім целе”*.

Паняцце прыгажосці, вядома, ствараецца на аснове пазнання навакольнага свету згодна разуменню звычайў і традыцый нашых продкаў і ў спалучэнні з прыроднай падсвядомасцю, *“суправаджаецца нацыянальна-культурнымі канатацыямі, якія праяўляюцца ў мове праз ацэнкі, метафарызацыю і стэрэатыпізацыю”* [3, с. 18].

У мастацкай літаратуры безліч прыкладаў захаплення жаночай прыгажосцю, што пацвярджаецца афарызмам *“Жанчына – характва вяршыня. / Вяршыня радасці – жанчына”* (В Жуковіч. Двухрадкоўі). Цікаўна, але з 58 эпітэтаў да слова *краса* (характва, прыгажосць (прыроды, чалавека, наваколя і інш.) у *“Слоўніку эпітэтаў беларускай мовы”* толькі 8 прыкладаў, якія тычацца прыгажосці чалавека, у прыватнасці жанчыны. Таму, на нашу думку, не дзіўна, што і ў беларускіх прыказках не знойдзеш дакладна сфармуляваных канонаў прыгажосці, патрабаванняў да знешнасці чалавека, за выключэннем хіба што наяўнасці касы ў дзяўчыны: *“Дзеўка без касы не мае красы”, “Каса – дзявочая краса”, “Дзявоцкая краса — заплеценая каса”*. Але нават гэтай прыкмеце супрацьпастаўляецца неабходнасць розуму: *“Каса – не розум”*.

Прыклады негатыўнай характарыстыкі знешнасці чалавека ў прыказках нешматлікія: *“Вочы па яблыку, а галава з арэх”, “Вочы як ложка, а не бачаць ні крошкі”, “Вусы — чэсць, а барада і ў казла ёсць”, “Галава як галава, дык падгалоўкі дрэнь”, “Стане на палена, дык свінні па калена”, “Стань, паглядзі, плюнь ды пайдзі”*.

Як у народных уяўленнях, так і ў афарызмах прыгажосць без розуму не мае вартасці. *“Бывае часта характва бяздумным і пустым”* (А.Звонак. Запаветнае). *“Цела чалавечае, а галава авечая”*,

“Сам харошы, а розуму няма і на два грошы”, “Тварык беленькі, ды розум дробненькі”, “З твару беленькі, але розум бедненькі”, “Вырас да неба, а дурань як трэба”, “Галава вялікая, а розуму мала”, “Галава то разумная, але дурань яе носіць”, “Па адзенні пан, а па розуму баран”, “Па адзенні сустракаюць. а па розуму праважаюць”. Ёсць сярод прыказак і чыста практычная, псіхалагічна абгрунтаваная прыказка-рэкамендацыя: “На харошага глядзець хораша, а з разумным жыць лёгка”.

Шматлікія беларускія прыказкі тым не менш адзначаюць, пераважна метафарычна, важнасць знешняга выгляду, бо менавіта па ім выносіцца першае меркаванне аб чалавеку: *“Як цябе бачаць, так цябе пішуць”, “Добры тавар сам сябе хваліць”, “Дзе стан (рост), там і сіла”, “Знаць кабылу па хвасце”, “Знаць (відаць) пана па халявах”, “Знаць сакала па лятанейку, “Якая на свінні шэрсць, такая ёй і чэсць”, “Які размах, такі палёт”, “Які тавар, такая плата”, “Якія грошы, такі і тавар”.*

Ледзь не першае, што традыцыйна ацэньваецца пры першым поглядзе на чалавека, – гэта яго адзенне. *“Не адзенне чалавека, а чалавек адзенне харашыць”*, – афарыстычна гучыць прыказка. Некаторыя прыклады змяшчаюць выразную станоўчую ацэнку: *“Пазнаюць нашу дачку і ў андарачку”, “Кажух, сярмяга – цэлая мужыцкая павага”, “Прыгожаму ўсё гожа”, “Да харошага ўсё прыстае”.* Лаканічныя і выразныя крытычныя ацэнкі: *“Хто ў сабе нічога не мае, той на сябе найбольш чапляе”, “Апрануты, як пава, але брыдка слава”, “Не ўсякі пан. у каго штаны навыпуск”, “Іншы жупан не варты сярмягі”, “Другі жупан не варты світкі”, “Боты новыя, а пяты голыя”.* Але адзенне не мае шанцаў для разумення сутнасці чалавека: даволі іранічна гучаць прыказкі *“Прыбяры пень, дык і пень будзе харошы”, “Прыбяры пень. то будзе як белы дзень”, “Прыбяры пянька, стане за панка”.*

Але вельмі мудра заўважана продкамі беларусаў: *“Усякі бачыць, што на мне, ды ніхто не бачыць, што ўва мне”, “На лобе ні ў кога не напісана, які ён”.*

Знешнасць можа быць падманлівай. Гэтае сцверджанне прадстаўлена вялікай колькасцю прыказак.

Небагатае адзенне ці некаторыя вонкавыя фізічныя недахопы, асабліва невялікія памеры, не цягнуць за сабой ніякага неадабрэння, асуджэння, непавагі: *“Маленькага сабачку да смерці завуць*

шчанятка”, “*Маленькая кулька мядзведзя валіць*”, “*Маленькая прачка часам многа зробіць*”, “*Маленькі, але даражэнькі*”, “*Малы жук, ды вялікі гук*”, “*Конік маленькі, але даражэнькі*”, “*Хоць маленькі, ды ўдаленькі*”, “*Хоць малы, але вялікаму лапці падпляце*”, “*Хоць малы, ды дарагі*”, “*Лазовыя дровы хоць крыва ляжаць, ды горача гараць*”. Як бачна, важныя вынікі дзейнасці, а лексеме *малы* (*маленькі*) надаецца толькі станоўчае значэнне.

Антанімічнасць прыметнікаў ‘вялікі – малы’ супрацьпастаўляе і змест прыказак з гэтымі і сінанімічнымі кампанентамі, пры гэтым семе ‘вялікі’ надаецца негатыўная канатацыя: “*Глядзець вялікі, а малалікі*”, “*Покуль вялікая (высокая) нагнецца, то малая нап’ецца*”, “*Вялікага сабакі вялікі брэх*”, “*Вялікая кабыла, ды малая сіла*”, “*Вялікая кляча недалёка скача*”, “*Вялікі вор, ды малы збор*”, “*Вялікі дуб, ды дупляматы*”, “*Вялікі кусок дзярэ раток*”, “*Вялікі пень, ды дурань*”, “*Вялікі целам, ды малы дзелам*”, “*Вялікія пірагі, ды ў сярэдзіне благія*”, “*Многа, ды дурнога*”.

Прыгажосць эфемерная без адпаведнага ўнутранага свету, маральнага аблічча, без абавязковых для беларусаў працалюбства і практычнасці, неабходных для выжывання этнасу. Нялёгка сям’янская праца продкаў беларусаў вымагала ставіць здароўе, умельства, спрыт у працы вышэй за прыгожае вонкавае аблічча: “*Дзеўка не бракоўная, як чорная, – бракоўная, як неправорная*”, “*Не бяда, што чорная, абы была праворная*”, “*Не глядзі па лоі, а глядзі па ўдоі*”, “*Выбірай карову не каб пазорная, а каб малочная*”, “*Не кожная курка нясецца, што сакоча*”. Увогуле ўчынкі важнейшыя за прыгажосць: “*Не чын паважаюць. а чалавека па яго праўдзе*”, “*Не чын чалавека падвышае. а чалавек чын*”.

Зразумела, што прыгажосць, як і жыццё чалавечае, не вечная катэгорыя. “*Хараство мінаецца*”, – абсалютна афарыстычна сфармулявана народам у прыказцы. Разам з тым катэгарычнай адмовы магчымасці захавання прыгажосці ў старасці няма: “*Хоць сівы, але красівы*”, больш за тое: “*Хоць сівы, але малады*”. У апошнім прыкладзе хараство напрамую звязваецца з маладосцю.

Афарыстычныя выслоўі тут яшчэ больш катэгарычныя: “*Узросту не мае Гармонія, / Не ведае межсаў Краса*” (Н. Мацяш. Жыццю векавечна ў далоні...). “*Не тое хораіша, што хораіша. а што даспадобы*”, – мудра і тонка заўважае прыказка, абагульняючы ўласцівыя людзям невытлумачальныя, быццам супярэчлівыя

сімпацьці да чагосьці ці кагосьці не вельмі прывабнага.

Такім чынам у прыказках сцвярджаецца неабавязковасць наяўнасці прыгажосці, тое, што ў рэальным жыцці без яе можна абысціся.

У адрозненне ад прыказак, афарыстычныя выслоўі выражаюць у значнай ступені індывідуальна-асобасны светапогляд, які залежыць як ад асобы аўтара, так і ад канкрэтнай эпохі, ад асаблівасцяў эстэтычных успрыманняў творцы.

У афарызмах *прыгажосць*, *краса* выступаюць найвышэйшай, аб'ектыўна існуючай каштоўнасцю: *“Красой адзінай чалавек жыве – / аскепак космасу / І сон бяды зямное”* (Р. Барадулін. Аскепак). Імкненне да дасягнення прыгажосці – мэта чалавечага жыцця: *“Датуль не згіне хараство, / Пакуль яго шукаюць людзі”* (І. Багдановіч. Вязь ненапісаных лістоў). Гэта прыроджаная якасць менавіта чалавека, дадзеная ад нараджэння, і захаванне першапачатковага, дзіцячага погляду на свет дапамагае дасягнуць гармоніі, прыгажосці: *“Ах, колькі ёсць красы цудоўнай поруч з намі, / Калі глядзець вакол дзіцячымі вачамі* (М. Багдановіч. Пад ценем цёмных ліп...). Пошукі хараства нялёгка, бо гэта не калектыўная праца, а індывідуальная дзейнасць чалавека як духоўнай істоты: *“Адно не міне, не замосціцца – прорва самоты / Духоўнай істоты ў шуканні Красы між марноты”* (Н. Мацяш. Між квецевам снегу). Як бачна, афарызмы змяшчаюць станоўныя канатацыі паняцця прыгажосці, не супрацьпастаўляючы яе іншым чалавечым каштоўнасцям: *“У снежнай наклеці душы / Ніколі сэрца не прымусіш / Красу і гурдасць патушыць”* (П. Трус. Зіма... І золкія завеі...), *“Красы адцвіўшая прынада / Крылом надзей не закрانه”* (А.Звонак. На перавале). Разам з тым чалавеку ўласціва эгаістычная прага валодаць красой: *“Ды што краса без аўладання? / Адно пустое парыванне”*... (Я.Колас. Новая зямля). Але гэтае коласаўскае выказванне, на нашу думку, не з'яўляецца адназначным, а гучыць хутчэй крыху іранічна.

Агульнавядома, што, пазнаючы станоўчае праз адмоўнае, мы ўсведамляем, вызначаем многае праз процілеглае. І гэта знаходзіць свой адбітак у афарыстыцы: *“За прыгажосць гэтак жа помсцяць, як і за талент. Самыя нешчаслівыя бываюць прыгожыя і таленавітыя”* (В. Каваленка. Падвышанае неба).

Такім чынам, у беларускіх прыказках паняцце прыгажосці перш за ўсё звязваецца з ацэнкай чалавека, пры гэтым станоўчыя маральныя якасці ставяцца вышэй за знешнюю прыгажосць. Апошнія сцверджанне падзяляюць і аўтары афарыстычных выслоўяў, але ў афарызмах пераважае філасофскі, эстэтычны погляд на прыгажосць як на найвышэйшую агульначалавечую каштоўнасць.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Араева, З. А. Лексическая репрезентация концепта «красота» в английской и русской лингвокультурах / З. А. Араева // Молодой ученый. – 2020. – № 36 (326). – С. 117–118. – Режим доступа: <https://moluch.ru/archive/326/73416/> – Дата обращения: 02.10.2024.
2. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / склаў Ф. Янкоўскі. – 3-е выд., дапрац. – Мн: Навука і тэхніка, 1992. – 491 с.
3. Буракова, М. У. Рэпрэзентацыя прыгажосці чалавека фразеалагізмамі беларускай мовы / М. У. Буракова // Нацыянальна-культурны кампанент у дыялектнай і літаратурнай мове: матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф. (Брэст, 18-19 кастр. 2012 г.) / Брэст. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна; рэдкал.: М. І. Новік [і інш.]. – Брэст: Альтэрнатыва, 2013. – 246 с.
4. Гаўрош, Н. В. Афарыстычныя выслоўі беларускіх пісьменнікаў / Н. В. Гаўрош, Н. М. Нямковіч. – Мінск: Выш. шк., 2012. – 638с.

УДК 81-119

Эмотивность как лингвистической феномен: проблемы определения и категоризации

Макаренко Н. Л., ст. преподаватель

*Белорусский национальный технический университет
Минск, Республика Беларусь*

Аннотация: